

**ФОРМУВАННЯ ШАНОБЛИВОСТІ
У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ОДНОЛІТКІВ
У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

У статті висвітлено експериментальну модель виховання шанобливості старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному закладі, до якої увійшли: комплексна робота з дітьми старшого дошкільного віку зокрема, використання гри, комунікації, предметно-перетворювальної діяльності, які введено до навчальних занять, обов'язкової роботи з дітьми поза навчальними заняттями та роботи батьків із дітьми вдома; робота з вихователями та батьками. Уточнено поняття шанобливості як духовно-моральне ставлення, яке проявляється в поєднанні прихильності та вдячності старшого дошкільника до однолітка; дію принципів особистісної орієнтації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії, механізму розвитку самосвідомості старшого дошкільника у контексті нашого дослідження; впровадження інноваційної технології (рефлексивно-експліцитний метод за І. Бехом) та авторську казку як засоби формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному закладі.

Ключові слова: шанобливість, прихильність, вдячність, рефлексивно-експліцитний метод.

Formation of respect for the older preschoolers to peers in preschool
educational institutions

In the article the experimental model of education piety older preschoolers to peers in preschool educational institution, which includes: comprehensive work with children preschool age in particular, the use of games, communication, object-reform activities, which are incorporated in the training sessions, mandatory work with children outside the training sessions and the work of parents with children at

home; work with teachers and parents. Specified notion of deference as a spiritual and moral attitude, which manifests itself in a combination of benevolence and gratitude to the senior preschool child to peers; conducting principles of personal orientation and subject-subject interaction, the mechanism of development of consciousness of the senior preschool child in the context of our study; introduction of innovative technologies (reflexive-explicit method of I. Bech) and authorial tale as means of formation of deference to the senior preschool children to peers in preschool education.

Key words: piety, affection, gratitude, reflexive-explicit method.

Наразі розвиток українського суспільства перебуває у стані трансформаційних процесів. На фоні політичної нестабільності та економічного затухання, проявів негативних та руйнівних людських якостей, усталені моральні норми вимагають звернення до досвіду їх існування та подальшого ствердження, підґрунтям для яких є гуманізм та орієнтація на духовний розвиток особистості дитини. Саме тому українське суспільство потребує духовного руху, який означили та впроваджують сучасні наукові школи, зокрема наукова школа І. Беґа.

Водночас, проблема формування шанобливості у старших дошкільників у сучасному дошкільному навчальному закладі обумовлена модернізацією змісту дошкільної освіти в Україні, гуманізацією її цілей та принципів, переорієнтацією на розвиток особистості дитини (Базовий компонент). Вибір педагогом-практиком особистісно-орієнтованої моделі виховання та відповідно його вплив на прояви шанобливості у дітей старшого дошкільного віку до однолітків значною мірою залежить від пропонуванних йому моделей та засобів формування шанобливості у яких доцільно поєднані теоретичні засади і форми діяльності.

У пропонованій статті ми поставили за мету висвітлити експериментальну модель виховання шанобливості старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному закладі.

Насамперед варто вказати, що у вивченні проблеми виховання шанобливості старших дошкільників до однолітків цінним для нашого дослідження є наукове бачення І. Беха вчинку-шанування, що є вищим ступенем морально-духовного ставлення людини до людини. Його спонукою є особливий тип мотивації «Я дію заради тебе». Дія «заради тебе» – це активність суб'єкта в межах морально-духовної системи індивіда як об'єкта вчинку-шанування. Така дія кваліфікується як віддання шани індивідові. Вона може проявлятися у різних формах, наприклад: «поставитися до нього з любов'ю і вдячністю», «зробити йому щось приємне», «прислухатися до його думки, поради», «поводитися відповідно його моральних принципів» тощо [1 ; с. 200-201]. Звернення до розгляду шанобливості як духовно-морального ставлення обумовлено анатомією обоюстороннього корисного вчинку. Обоюсторонні корисні вчинки найчастіше спостерігаються між людьми, які перебувають у приятельських, дружніх, щиросердних стосунках, вони є виявом доброзичливості людини. Говорячи про безкорисливий учинок слід зважати на те, що безкорисливий учинок стосується лише людини, яка його здійснює. Людина, на яку він спрямований, має неодмінно користь від такого вчинку. У вчинках з обоюсторонньою користю вчинки спрямовані щодо об'єкта та щодо суб'єкта [1; с. 156].

Беручи до уваги визначене І. Бехом наукове бачення вчинку-шанування та на підставі вивченої психолого-педагогічної літератури, довідкових джерел нами уточнено поняття шанобливості як духовно-моральне ставлення, яке проявляється в поєднанні прихильності та вдячності старшого дошкільника до однолітка. Прихильність – вияв приязного та доброзичливого ставлення, в основі якого лежить усвідомлене бажання старшого дошкільника зробити добро. Вдячність – вияв добродійності до однолітка (усвідомлене надання допомоги, яке супроводжується емоційно позитивною налаштованістю до однолітка (бажання діяти підтримано позитивними емоціями) та готовністю дитини віддячити однолітку на добрий учинок, відповісти тим самим за послугу, допомогу, зроблене добро.

Водночас, плануючи експериментальну роботу, ми керувались принципом особистісної орієнтації з метою розвитку у старших дошкільників світогляду та самосвідомості, емоційної сприйнятливості та довільної поведінки, формування прояву вчинку шанування до однолітка, прихильного та вдячного ставлення до нього. Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії дозволив педагогам визнати рівноправне спілкування учасників виховного процесу, прийняття вихованців як активних об'єктів впливу педагога, урахувати психічний та фізичний стани старших дошкільників та їх життєвий досвід, систему звичок та цінностей; здійснити прояви емпатії до вихованців як приклад емоційного переживання [1; с. 22].

Послугуючись науковими поглядами І.Беха, процес самоусвідомлення себе шанобливим (прихильним та вдячним до однолітків) ми розглядали у єдності окремих внутрішніх процесів – самопізнання (самосприймання і спостереження, яке спрямоване на себе та елементи самоаналізу), емоційно-ціннісного ставлення до себе (врахування досвіду переживань різних емоційних станів і почуттів стосовно самого себе) і саморегулювання поведінки у різних видах діяльності зі старшими дошкільниками (побудова своєї поведінки з урахуванням можливих реакцій з боку однолітків (передбачення результату дії)).

Враховуючи результати констатувального етапу експерименту та механізм розвитку самосвідомості у старших дошкільників та факт того, що для перетворення ціннісного змісту запропонованої дитині моральної якості на психологічне підґрунтя для розгортання її самосвідомості, дитину треба поставити у ситуацію, яка вимагатиме від неї уміння вирізнити, усвідомити себе та утвердити себе у зв'язку зі змістом моральної якості (І. Бех), у процесі формування шанобливості вирізнення себе шанобливим (прихильним та вдячним до однолітків), покладено на процес впровадження інноваційної технології (рефлексивно-експліцитний метод за І. Бехом); усвідомлення себе (емоційно-ціннісне ставлення до себе) як до носія моральної якості – шанобливості забезпечено у процесі збагачення досвіду

взаємин старших дошкільників з однолітками, програвання проблемних ситуацій, вияву та розуміння джерела переживання старшого дошкільника, використання занять (1-14), ігор, вправ бесід (за Т. Прищепою), що на наш погляд сприяли формуванню позитивної емоційної налаштованості дитини до однолітків та здатності емоційно реагувати на переживання старших дошкільників, розуміти їх стан і відчуття; утвердження себе шанобливим покладено на процес гри-драматизації у якій старший дошкільник під неопосередкованим керівництвом педагога проявляє прихильне та вдячне ставлення до однолітків та втілює задум у вчинках до них [3; с. 31-50].

Експериментальну модель виховання шанобливості у старших дошкільників до однолітків створено на основі експериментальної моделі формування базових якостей особистості старших дошкільників у ДНЗ за О. Рейпольською. Комплексна робота за моделлю організовувалась у трьох напрямках: з дітьми старшого дошкільного віку, з вихователями та батьками з урахуванням певних педагогічних умов: комунікативної спрямованості процесу навчання; урахування індивідуальних і вікових особливостей дітей; диференціації й індивідуалізації навчання, організованого в інтерактивному режимі; наявності позитивних емоційних стимулів у процесі навчання старших дошкільників.

Важливим для нас при організації формувального етапу було забезпечити виховання шанобливості у старших дошкільників в процесі чотирьох видів діяльності: 1) гри; 2) комунікації; 3) предметно-перетворювальної; 4) навчальної.

Водночас експериментальна методика охоплювала три основних напрями: роботу з формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків впродовж навчальних занять, обов'язкову роботу з дітьми поза навчальними заняттями й необхідну роботу батьків із дітьми вдома.

Конкретизуємо кожен із названих напрямів, які у поєднанні з указаними видами діяльності склали основу формувального етапу експерименту у якому авторська (літературна) казка відіграє роль засобу (забезпечує моральну

змістову складову навчальних занять, дидактичних ігор та дидактичних вправ, педагогічних ситуацій, ігор-драматизацій).

Отже, навчальні заняття введено як основну форму презентації змістового матеріалу, що передбачав систематизацію уявлень дітей про шанобливість, способи прояву прихильного та вдячного ставлення до однолітків та вплив на орієнтацію старших дошкільників у відповідних нормах та правилах поведінки із врахуванням інтересів однолітків. Слід зазначити, що основною метою занять було формування шанобливості та її структурних компонентів у дітей старшого дошкільного віку. Цій меті підпорядковувалися дидактичні ігри та дидактичні вправи, в процесі яких за допомогою диференційованих завдань закріплювався новий змістовий матеріал. Під час навчальних занять педагоги-практики стимулювали дітей до вияву ініціативи в спілкуванні, інтересу до вивчення шанобливості, максимального здійснення комунікативної діяльності та їх прояву у поведінці. Водночас ми розраховували на те, що робота з казкою морального змісту, зокрема звернення до досвіду старшого дошкільника, усвідомлення дітьми змісту казки, аналіз поведінки героїв, їх вчинків, порівняння себе із героями казки, проектування вчинку героя на свої дії, переживання дітей щодо долі героїв, сприятимуть розвитку емоцій та їх переходу у процес передбачення (предвосхищення), що є важливим для проявів шанобливості у старших дошкільників до однолітків.

Одним із шляхів формування шанобливості під час навчальних занять, які проходили у формі бесід, визначено використання рефлексивно-експліцитного методу, створеного академіком І. Бехом. Водночас введення рефлексивно-експліцитного методу до комунікативно спрямованого процесу виховання (моральних бесід) з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей дітей, вимагало забезпечення змістової складової, у якій мали поєднуватись звернення до досвіду дітей та спрямування їх самопізнання, емоційно-ціннісного ставлення до себе до початків рефлексії. Авторська літературна казка як жанровий різновид, створена за сталими

композиційними законами (М. Лановик, З. Лановик) та ініціальними, фінальними та медіальними формулами (Л. Дунаєвська), виявилась дотичним засобом формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків.

Варто відзначити, що вище вказаний рефлексивно-експліцитний метод обрано з метою координації впливів педагогів-практиків на прояви шанобливості у дітей старшого дошкільного віку до однолітків, та з метою усвідомлення вагомості його дії у формуванні шанобливості у старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному закладі; використання класичних методів у процесі навчальних занять, зокрема бесід морального змісту та авторської літературної казки як засобу, обрано з метою забезпечення змістової складової навчальних занять, що дозволило розпочати та здійснити процес формування шанобливості у старших дошкільників.

Також експериментальна робота передбачала поступове запровадження поетапного моніторингу поточних якісних змін у вихованості шанобливості у старших дошкільників до однолітків. Варто наголосити, що у кожному із навчальних занять присутні дидактичні ігри чи-то дидактичні вправи із завданнями для старших дошкільників, які розподілено відповідно їх рівнів вихованості шанобливості до однолітків (високого, оптимального, достатнього та мінімального), що сприяло піднесенню та переходу старших дошкільників на якісно вищі рівні вихованості. Одночасно педагоги відстежували поточні якісні зміни та диференціювали наступні дидактичні завдання, адекватно поточних якісних змін у вихованості шанобливості. Таким чином, поетапний моніторинг поточних якісних змін забезпечив дотримання педагогами принципу особистісної орієнтації під час навчальних занять, дидактичних ігор та вправ та сприяв формуванню вихованості шанобливості у старших дошкільників до однолітків.

З метою здійснення процесу формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків та поетапного моніторингу поточних якісних змін у старших дошкільників було запропоновано педагогам матеріали у яких було висвітлено зміст навчальних занять, зміст дидактичних ігор та

дидактичних ігрових вправ із диференційованими завданнями відповідно рівнів вихованості шанобливості у старших дошкільників до однолітків.

Варто наголосити на розподілі форм роботи зі старшими дошкільниками. Досвід роботи педагогів-практиків доводить, що навчальні заняття, пов'язані з ознайомленням дітей із художніми творами проводяться впродовж тижня. Тож розпочинали ми знайомство дітей із казкою морального змісту у день заняття (дитина у довкіллі), використовуючи традиційну методику роботи із казкою із дітьми старшого дошкільного віку. Впродовж тижня використовували зміст казки на навчальних заняттях та заняттях з образотворчого мистецтва (ліплення, аплікація, малювання, конструювання), які передбачали диференційовані завдання для старших дошкільників відповідно їх рівнів вихованості шанобливості до однолітків. У ході формувального етапу експерименту було вирішено запропонувати педагогам заняття з образотворчого мистецтва.

Процес формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків продовжено за наступним напрямом: обов'язкова робота з дітьми поза навчальними заняттями. Зокрема, впродовж перебування дітей у дошкільному навчальному закладі педагоги розгортали проблемні ситуації та вирішували їх у комунікативній формі зі старшими дошкільниками. Діти, після формування проблеми вихователем, висували гіпотези та здійснювали перевірку гіпотез під час спільних ігор, аналізували результати перевірки у бесідах із вихователем. Вихователям пропонувались проблемні ситуації, які представлені у таблиці 1. Водночас в активі педагогів були ігри-драматизації за методикою Л. Артемової, як засіб введення старших дошкільників у світ авторські казки морального змісту, здійснення проєкції вчинків головних героїв на себе (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Проблемні ситуації та ігри-драматизації щодо формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків

Структурні	Проблемні ситуації	Ігри-драматизації
------------	--------------------	-------------------

компоненти шанобливості старшого дошкільника до однолітка		
Приязне ставлення	Чи можемо ми навчити новеньку дівчинку бути приязною?	Гра-драматизація з пальчиковим театром за змістом казки «Бути приязним» із циклу казок С.А. Васильєвої «Країна Великодушності».
Доброзичливе ставлення	Чи зможемо ми бути чарівниками та навчити дітей бути доброзичливими?	Гра-драматизація з ляльками-бібабо за змістом казки «Доброзичливість» із циклу казок С.А. Васильєвої «Країна Великодушності».
Прихильність	Чи можу я бути прихильним?	Імпровізація розігрування казки без попередньої підготовки сюжету
Вдячність	Чи зможете Ви бути вдячними за допомогу?	Гра-драматизація за підготовленим сценарієм в основі якого зміст казки «Вдячність» із циклу казок С.А. Васильєвої «Країна Великодушності».
Шанобливість	Чи я шанобливий?	Гра-драматизація за змістом казки «Шанобливість» із циклу казок С.А. Васильєвої «Країна Великодушності» з наступною інтеграцією всіх типів театру у іграх-драматизаціях власне старших дошкільників

Важливим для формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків є залучення батьківської громади до процесу формування. Зокрема, ми використали такі форми роботи з батьками вихованців як батьківські збори та спілкування із батьками за допомогою електронної пошти з метою забезпечення батьків змістом з проблеми виховання шанобливості у старших дошкільників до однолітків у ДНЗ та спільної роботи батьків із дітьми вдома, яку пропонували у вигляді ігор морального змісту.

Доцільно наголосити на формах роботи з педагогами перед уведенням у навчально-виховний процес старших дошкільників навчальних занять, занять з образотворчого мистецтва, проблемних ситуацій, ігор-драматизацій. Зокрема, проведені семінар: «Законосфера інноваційного виховання» (за матеріалами І.Беха); семінар-практикум «Особистісно-розвивальне середовище та механізми його побудови в ДНЗ», із використанням інтерактивних методів сприяли ознайомленню педагогів-практиків із теоретичними засадами процесу формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків; семінар-практикум «Використання рефлексивно-експліцитного методу в процесі виховання шанобливості у старших дошкільників до однолітків у ДНЗ» проведено з метою розкриття механізму методу та кроків введення інновації у навчально-виховний процес ДНЗ за І. Бехом. За сприяння психологічної служби ДНЗ № 419 м. Києва проведено психологічний тренінг (групи зустрічей К. Роджерс (групові форми психологічної взаємопідтримки, засновані на відкритості та чесності усвідомлення самого себе, прийнятті відповідальності за своє життя, увазі до почуттів особистих та іншого) та вправи (мікролабораторія, розминка, зустріч, прорвись у коло, одинацтво, довіра падіння, враження, змагання в силі рук, мудрець, остання зустріч,) та «довіра, спілкування в парі, слухання» (К. Рудестам) з метою усвідомлення цінності свого існування, прийняття рішення за свої вчинки, рішення проблеми автентичності – відповідності способу буття людини у світі внутрішній природі його особистості та з

метою згуртування колективу ДНЗ для вирішення проблеми – переходу педагогів з дисциплінарно-навчальної моделі до особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти та тренінг розв’язання проблем – розвиток високого рівня компетенції у вирішенні даної проблеми (А. Гольдштейн, В. Хомик).

Послугуючись принципом особистісної орієнтації та виховними правилами, зокрема символізацією морально-духовної цінності, методичним прийомом залучення вихованців до самостійного створення символу свого морально-духовного Я введено до формувального етапу експерименту колективні та індивідуальні форми роботи зі старшими дошкільниками які допомагали формуванню здатності у дітей проявляти шанобливість – прихильне та вдячне ставлення до однолітків у предметно-перетворювальній діяльності [2; с. 3-7]. Ціллю було введення шанобливості як духовно-моральної цінності до етичної норми, яка має «набути у свідомості вихованця достатньої спонукальної сили» як «стимулу для розгортання внутрішньої діяльності, спрямованої на свідоме й ґрунтовне оволодіння етичною нормою». З цією метою старшим дошкільникам запропоновано «колективне творення предмета – символу етичної норми». При цьому педагоги звертали увагу на існування та залучення у процес створення символу переживань кожної дитини, які не дозволяли їй бути байдужою до засвоєння шанобливості та її структурних компонентів. Також при створенні символу введено до спілкування зі старшими дошкільниками позитивні емоційні стимули (вправи за Т. Прищепою та особисту оцінку) які уможлилювали та посилювали переживання дітей щодо створення символу шанобливості. Далі старшим дошкільникам запропоновано самостійне створення символу свого морального «Я» яке передбачало «унаочнення» притаманних дитині якостей особистості. Передувало процесу створення символу свого морального «Я» старших дошкільників виготовлення символів, які означали структурні компоненти шанобливості та шанобливість, дотичні базові якості старших дошкільників [2; с. 5].

Варто наголосити, що процес формування у старших дошкільників здатності проявляти прихильне та вдячне ставлення до однолітків проходив у атмосфері яку створили педагоги-практики ДНЗ № 419 Шевченківського району м. Києва на основі принципу особистісної орієнтації, що сприяло формуванню впевненості дітей у собі, власних силах та можливостях та уможливило прояви шанобливості старших дошкільників до однолітків (виявлення прагнення дитини допомогти однолітку яке поєднано із бажанням старшого дошкільника прийняти допомогу та віддячити).

Таким чином, висвітлена експериментальна модель виховання шанобливості старших дошкільників до однолітків, побудована на принципах особистісної орієнтації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії із врахуванням процесу самоусвідомлення себе шанобливим у дітей старшого дошкільного віку, до якої увійшли: комплексна робота з дітьми старшого дошкільного віку зокрема, використання гри, комунікації, предметно-перетворювальної та навчальної діяльності, які введено до навчальних занять, обов'язкової роботи з дітьми поза навчальними заняттями та роботи батьків із дітьми вдома; робота з вихователями та батьками, сприяла формуванню шанобливості у старших дошкільників до однолітків у дошкільному навчальному закладі на засадах особистісно-орієнтованої моделі виховання. Водночас дана експериментальна модель забезпечила сучасний зміст, методичний супровід навчально-виховного процесу зі старшими дошкільниками до яких уведено інноваційну технологію – рефлексивно-експліцитний метод (І. Бех); впровадження творчих здобутків педагогів – авторську казку як засіб формування шанобливості у старших дошкільників до однолітків. Подальше дослідження проблеми виховання шанобливості у старших дошкільників до однолітків вимагає ствердження означеної методики формування базової якості особистості в умовах дошкільного навчального закладу.

Література:

- 1.Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання. – К.: Либідь, – 2006. – 272 с.
- 2.Бех І.Д. Концепція правилвідповідного виховання. / Дошкільне виховання 2004, № 11 – с. 3–7 .
- 3.Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ / Уклад. Т.І. Прищепа. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 169, [7] с. : іл. – (Серія «Психологія виховання»).